

Autonómiakutatási esszé-tanulmány I.

„A magyar ügy a második világháború óta megoldatlan. A magyar ügyet európai ügynek tekintjük. A Kárpát-medencei magyarokat megilleti a kettős állampolgárság, megilletik a közösségi jogok, és megilleti az autonómia is. Ez az álláspontunk, melyet képviselni fogunk a nemzetközi politikában.”

(Orbán Viktor első miniszterelnöki beszédéből – elhangzott a Magyar Országgyűlésben a 2014-es új kormány beiktatásakor.)

„Legyen világos: nincs másik 25 esztendőnk a tehetetlen kivárára. Most kell cselekedni. Most van itt az ideje az autonómiának.”

(Tőkés László, Bálványos; 2014 nyara)

Mottó: „De ha mégannyira is tudhattam és tudom, hogy az ilyenféle művekben rejlő belsőbb igazság csak nagyobb időkifutásban érvényesülhet, mégis közvetlenül ezeket az írásokat, az a nem tudom, milyen kevés hányadnyi eshetőség élteti s íratja, hogy hátha ott és akkor hatnak, amikor és ahova íratnak.”

(Bibó István: Levél Londonba)

A mai európai helyzet és az autonómiák viszonya, fogalma:

Ha Európa mai helyzetét elemezzük, azt alapíthatjuk meg, hogy két hatalmas integráló erő határozza meg: az Európai Unió és a NATO. A jelenleg 28 tagállamot tömörítő unió 28. tagja déli szomszédunk, Horvátország lett (2013. július 1.). Idetart még két másik szomszédunk, Szerbia és Ukrajna is, bár az kétségtelen, hogy jelenleg a bővítési folyamat lelassulni látszik, s a még felvételre váró államoknak (Törökország [1987–], Macedónia, Izland, Montenegró, Albánia) erre 2020-2022 előtt nincs esélyük.

Az EU egységes piacot és jogrendszert hozott létre, és biztosította a személyek, az áruk, a szolgáltatások és a tőke szabad áramlását.

18 tagállama már a közös pénzt, az eurót használja, amely 2002-ben jelent meg. Közös, egyeztetett politikát használ a kereskedelem, a mezőgazdaság, a halászat és a regionális fejlesztések területén. Népessége félmilliárd fő, területe meghaladja a 4,5 millió km²-t. Ez a vázlatos áttekintés és maga a közösség története (Szén- és Acélközösség, Közös Piac, Európai Gazdasági Közösség, majd 1993-tól Európai Unió) is azt mutatja, hogy a társulás mindenkori alapját a gazdaság, az ipar, a kereskedelem, a banki és pénzügyi szektor képezte. Csak a második helyen áll a társadalompolitika, a szociális kérdések, illetve az ezekhez kapcsolódó és szerteágazó humán területek, amelyek elvezetnek egészen a kisebbségekig (anyanyelvhasználat, egyéni és kollektív jogok, kulturális sajátosságok, vallási gyökerek, pozitív és alkotmányos diszkrimináció, személyi és kulturális önkormányzatok, etnikai és területelvű autonómiák...).

A másik nagy integráló erő a NATO, az Észak-atlanti Szerződés katonai szervezete, amely 1949-től tagállamai biztonságát, védelmét szavatolja. A két szervezet azonban nincs teljesen fedésben egymással. A NATO vezető

* Dr. Juhász György, Rendszerváltást Kutató Intézet és Archivum, Tudományos főmunkatárs, Budapest, 2014

J. Gy: PhD tudományfokozatú irodalomtörténész-hungarológus. 1977 és 1979 között az Újvidéki Egyetem magyarországi posztgraduális ösztöndíjasa. 1981–1988 között a Ljubljana-i Egyetem Összehasonlító Nyelvészeti és Orientalisztikai Tanszékének első magyarországi vendégoktatója, a magyar lektorátus megalapítója. 1985-ben hivatalos szlovén fölkérésre elkészítette a Maribori Egyetemen létesítendő Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék teljes oktatási programját. 1997-ben a HTMH fölkérésére kidolgozta az Eszéki J. J. Strossmayer Egyetemen létesítendő Magyar Tanszékének integrált oktatási programját. 2004–2009 között az Eszéki Egyetem Idegen Nyelvi Tanszékének vendégprofesszora, 2007-ben közreműködött a helyi Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék létrehozásában. Több mint száz publikációját tartják számon, melyekből tanulmánykötetek is megjelentek. Kutatási területe: jugoszláviai magyar irodalom, Jugoszlávia és utódállamai.

ereje az Amerikai Egyesült Államok, s tagja még Kanada Európán kívülről. Bár a katonai szervezetnek ugyanúgy Brüsszel a központja, mint az uniónak, de egyes döntések (pl. [Kis-]Jugoszlávia 1999-es bombázása) a Fehér Házban születtek/nek meg. A NATO-nak, melyet sokan az EU „előszobájának” tartanak, léteznek az unión kívüli tagjai is: Törökország (melynek jelentős területei Ázsiában vannak), Izland és Albánia. Csatlakozásra vár: Ukrajna, Macedónia és Görögország. Az unió országok közül, önmagukat semlegesnek tartva, nem tagja a NATO-nak: Svédország, Finnország, Írország és Ausztria (nemzetközi jogi semlegességi garanciával csak Ausztria rendelkezik, illetve az esetünkben nem releváns Svájc.)

E két globális integráció világosan mutatja azt az irányt, amelyet Európa nyugati fele az ötvenes évek elejétől – karöltve az USA-val – követ, és amelyhez csatlakozott a diktatúrák elmúltával Spanyolország és Portugália, majd más országok is, illetve az 1990/91-ben rendszert váltó országok többsége. Az irány világos és határozott, a célok és eszközök minimális eltéréssel (pl. Szerbia nem kíván a NATO tagja lenni) adóttak. A megvalósítás folyamatos, távlatos és előremutató, a sebesség változó.

Mindezen egyértelmű tendenciák mellett azonban föltűnik – különösen az utóbbi pár évben – egy másik is, amelyet akár nevezhetünk régiós vagy lokális reneszánsznak is. Olyan területek mutatják meg magukat, amelyek a nagyobb egységen belül a regionalitásra is nagyobb hangsúlyt helyeznének nyelvi-etnikai-területi alapon, hangsúlyozottan autonóm formában. Így jelentkezett Baszkföld, Katalónia, Korzika, Skócia, Flandria, Vallónia, részben az írek és a boszniai szerbek, de még Trieszt városa is, és egyre markánsabban rajzolódik ki a székelyföldi autonómia igénye, valamint folyamatosan jelen van mintegy bő évtizede a korábban területi autonómiaként létező szerbiai Vojvodina/Vajdaság régió megoldatlan helyzete, azon belül pedig a magyar kulturális autonómia területivé való továbbfejlesztésének igénye és szükségessége.

Az európai tükörben vaktérképként jelenik meg Közép-Európa, centrumában Magyarországgal, amelynek etnikai környezetéről külön érdemes majd szólni.

A múlt század kilencvenes éveinek elején nemzeti reneszánsz játszódott le térségünkben, amelyet a Szovjetunió szétesése koronázott meg. Hazánkknak öt új szomszédja (Szlovénia, Horvátország, parodisztikus névutódlás után Szerbia, Ukrajna és Szlovákia) lett. Csak Ausztria és Románia „maradt a helyén”, a közvetlen „belső” körben. A „külső” kör is változott, önálló állam lett Csehország, Bosznia-Hercegovina, Crna Gora (Montenegró), Macedónia, Koszovó, és folytathatnánk tovább egészen a Tribaltikumig (Észtország, Lettország, Litvánia). Népek, népcsoportok döntöttek, éltek önrendelkezési jogukkal, s országok fogantak háborúban és békés(ebb) keretek között. Ebben a helyzetben a Kárpát-medencei magyarság státusa ismét megoldatlan maradt. Közben eltelt bő két évtized, amely a magyarság külső-belső sorvadását hozta. Csökkent lélekszámunk, előregedett társadalmunk, és folytatódott szórványosodásunk a „végeken”, ami már több helyen elérte a trianoni (jelenlegi) magyar határt (Muravidék, Drávaszög), illetve egyes helyeken megtörtént – például a Muraközben – a magyarság teljes eltűnése is. Ez annak az „eredménye”, hogy Budapesten még az is évtizedes vita tárgyát képez(het)i, hogy a külpolitikának része-e a nemzetpolitika, vagy sem. Ép ésszel az erre a kérdésre adott bal-balközép-liberális nem föl sem fogható, ezt az „elvet” ugyanis déli szomszédaink bármelyike minősített nemzetárulásnak nevezné, s az a politikai párt, amelyik lemondana az egyetemes szerbségről, románságról, horvátságról, be is fejezhetné politikai pályafutását. Ékes példa erre, hogy többnyire a baloldali pártok veszik elő szomszédainknál a „magyar kártyát”, és lesznek nagyszerbek, nagyrománok, nagyszlovákok. Ilyen helyzetben luxus az, hogy hazánkban csak akkor beszélhetünk egyáltalán tervőleges nemzetpolitikáról, ha polgári erők vannak hatalmon (kormányon), amelyekre ösztűz zúdul, ha kell, kívülről, ha kell, belülről, ha kell, együtt. Ezért összteljesítményünk is szánelmas, még ott sem tartunk, ahol már 1989/90-ben tartottunk, amikor a Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége (VMDK) meghirdette az úgynevezett kettős autonómia modellt. A térségben (Kárpát-medence) reális magyar autonómiának híre-hamva sincs, miközben pár száz kilométer-

re, koszovói vezetéssel, már Nagy-Albánia neve is kimondatott: Illíria Köztársaság.

Az autonómia görög eredetű szó (autonomosz), jelentése: önkormányzás. Olyan, önmagukat kormányzó államon belüli intézményeket és (nép)csoportokat jelölünk e fogalommal, amelyek jelentős függetlenséget és önálló kezdeményezési szabadságot élveznek. A XX. századra az autonómiáknak számos változata alakult ki. Lehetnek területi önkormányzatok, etnikai öngazgatási egységek, szakmai kamarák, vallási közösségek (egyházak), egyetemek és különféle egyesületek (kulturális, sport stb.) is. A közösségi értelmezés (főntebb) mellett gyakran vonatkoztatjuk ezt a meghatározást (értelmezést) a személyi szabadság kifejezésére is (autonóm ember, autonóm értelmiségi, autonóm karakter stb.). Az autonómia iránti igény, elkötelezettség és képesség általános emberi sajátosság mind egyéni, mind közösségi szinten.

A határon túli magyarság folyamatos autonómia iránti igénye – mintegy évszázada – állandó aktuálpolitikai kérdés, változó realitás mellett. Minden, már létező autonómia más és sajátos, ebből kifolyólag megállapítható, hogy két egyforma autonómia még az Európai Unióban sem létezik, de azért genezisükben föllelhetők azonos szándékok, hasonló normarendszerek és megoldások (finanszírozás, két- vagy többnyelvűség, pozitív diszkrimináció stb.).

Röviden összefoglalva megállapítható: az autonómiák egy adott autochton (őshonos) kisebbséghez tartozó személyek jogainak a legmagasabb szinten történő biztosítását jelentik, miközben az adott állam szuverenitása és egysége nem sérül. Az autonómia fogalma egzakt módon jogilag igen nehezen írható le (inkább körülírható), mivel a lényeges részeit alkotó fogalmak: nemzeti kisebbség, nemzeti közösség és nemzetiség, szuverenitás és önkormányzat, hatalommegosztás és állampolgárság, finanszírozás és költségvetés, etnikai kvóta és képviselő stb. is ebben a halmazban nehezen határozhatók meg. Arról már nem is beszélve, hogy ebben a kérdésben jelentős eltérést mutat az olyan államok jogrendszere és főleg joggyakorlata, amelyeknek a területén valamilyen autonómia létezik (Spanyolország, Finnország, Olaszország, Franciaország és más államok). Ha a már zárójelben

említett példák után a mai Európára és annak legfőbb politikai-gazdasági meghatározójára, az Európai Unióra nézünk, akkor azt láthatjuk, hogy a jelenleg 28 tagú közösségnek a politikai értelemben vett nyugati felén léteznek etnikai és területi autonómiák, még akkor is, ha földrajzi értelemben ezek délen (pl. Korzika) vagy északon (Åland-szigetek; ejtsd: óland; értsd: finnországi svédek) vannak. A legismertebbek azonban Alto Adige/Dél-Tirol (Olaszország), illetve a Spanyolország területén létező autonómiák: Katalónia (és Baleár-szigetek: Mallorca, Menorca, Ibiza), Baszkföld, Galícia és Andalúzia.

Megállapítható, hogy az európai autonómiák többsége nem túl nagy területet és népességet foglal magában (Åland-szigetek, Dél-Tirol: alább részletesen elemezzük őket). Ha azonban az európai törpeállamok (Luxemburg 2568 km², Andorra 468 km², Monaco 1,93 km², San Marino 61,19 km², Liechtenstein 160 km²) felől közelítünk a témához, akkor pl. Katalónia 7,5 millió fős lakosságával és 32 114 km²-es területével már messze nem számít kicsinek semmilyen értelemben sem. (Elég az, ha olyan világeseményre gondolunk, mint a katalán fővárosban, Barcelonában, 1992-ben megrendezett XXV. Nyári Olimpiai Játékok 169 nemzet 9356 sportolójának részvételével.) A katalán autonóm terület a Spanyol Királyság hatalmas területének (504 782 km²) 6,36%-a.

Autonómiagenezisek Nyugat-Európában:

Kevésbé ismert és emlegetett autonómiák a tágabb értelemben vett észak-európai autonómiák: a finnországi svédek, a belgiumi németek, az Európai Unióból 1985-ben kilépett, Dániához tartozó grönlandiak, a dániai németek, a németországi dánok és az északi frízek (Németország és Dánia határán mindkét oldalon) stb.

Ezek a területi-etnikai autonómiák szociológiai értelemben a Max Weber-i¹ protestáns etika alapján jöttek létre. Olyan fogalmak mentén, mint a többségi önkormányzás, az életformáló nyelvi

¹ Max Weber (1864–1920) német közgazdász, szociológus
Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus
Tübingen, 1905

Weber alapműve magyarul – vélhetően Marx bírálata miatt – csak a nyolcvanas évek elején jelent (jelenhetett) meg:
A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme
Budapest, Gondolat, 1982

és kultúrfilozófia, a szerzési ösztön minimalizálása és az ebből fakadó empíria és empátia, a hagyományos tolerancia, a közjó, a racionalitás, az erkölcsi és vallási alapon álló történelmi társadalomfejlődés (puritanizmus), és teljesedtek ki a XX. század második felében az északi államok és társadalmak jóléti rendszerekké válásának korában. Abban az időszakban, amely még Kelet-Európa számára is reményt adott, és csatlakozásra csábított.

Ezen „társadalmi autonómiaproduktumok” sorából vegyük szemügyre vázlatosan a legrégebben (1921-től, két évvel Finnország önállósulása után) létezőt, amely a svédek etnikai-nyelvi-területi autonóm helyzetét mutatja be Finnországban, s Áland-szigetek néven vált etalonná.

A Finnországhoz tartozó szigetcsoport 6500 (!) apróbb-nagyobb szigetet „ölel föl”, melyek összterülete 1527 km². A lakosság, amely folyamatosan növekszik, mintegy 27 000 fő, 90–92%-uk svéd anyanyelvű. Az egyetlen város maga a főváros, Mariehamn – szinte ismeretlen Európában. Lakosainak száma: 10 000 fő. Az autonómia területe 0,45%-a a Finn Köztársaság (338 145 km²) területének.

Az autonóm terület finanszírozója a finn költségvetés, meghatározott évi kvóta szerint (0,46%, ami cca. 160 millió euró). Emellett a teljes adó- és illetékbevételek is helyben maradnak, de pályázhat az autonómia állami segélyekre és kölcsönökre is.

A hatalmi ágak megoszlása: a kétkamrás, többpárti parlament (Landsting), a tartományi kormány (Landkapsstyrelse) és a tartományi

önkormányzatok. A kormány hat főosztállyal (minisztériumok) rendelkezik, élén a kormányzó (tartományi elöljáró) áll, akit a finn köztársasági elnök nevez ki. A törvényeket a harmincfős (húsz plusz tíz) parlament hozza. A bírói hatalmat a finn törvények szerint gyakorolják.

Az Áland-szigetcsoport Európa négy (Ciprus, Gibraltár, Svalbardi [korábban Spitzbergák]) demilitarizált övezetének egyike, lakosai külön útlevelel rendelkeznek.

A szigeteknek önálló svéd nyelvű oktatási rendszere van: 9 éves általános iskola, 3 éves középiskola. A felsőoktatást három intézmény látja el: Műszaki Egyetem, Zeneakadémia és Rendőr-akadémia. Állandó színház, Szépművészeti és Tengerészeti Múzeum is található a kis autonómiában, ahol két napilap jelenik meg. 1984 óta saját tévéállomás és független rádió gazdagítja a médiát. 2006-ban a finn (fi.) internetkódot felváltotta az önálló (ax.) világhálós kód. (Vö.: székely zászló használata vagy délvidéki kétnyelvű feliratok!)

1954-től saját zászló és címer használatos, s ezeket egészítik ki (1984-től) a belső használatra kibocsátott Áland-postabélyegek. Hivatalos ünnepnap az „Áland Önkormányzatok Napja”, amely a parlament megnyitásának ünnepe.

Az autonómia megalapításakor a vitás kérdések eldöntésére a Nemzetek Szövetségét (Népszövetség) jelölték ki, melynek helyébe az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) lépett. Intézkedésükre eddig nem került sor.

(Forrás: Falchbarth-műhely²)

² Pázmány Péter Katolikus Egyetem Kisebbségkutatási csoport: Kaczári Ágnes, Károly Veronika, Tremmel Ákos és Verpecz Erika 2012. évi elemző kutatási alapján.

Pillantás a mennyországból (részlet)